

УДК 373.

Ольга Олександрівна Вишник,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: ooshramko@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНО СПРЯМОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ

У статті розглянуто актуальність проблеми використання Сіверського краєзнавчого матеріалу як засобу формування соціокультурної компетентності молодших школярів. Розроблено систему вправ і завдань для учнів 3-4 класів на основі регіонального краєзнавчого матеріалу Сіверщини, яку вчитель початкових класів може використовувати для ілюстрації та конкретизації, закріплення та поглиблення основного програмового матеріалу, для ознайомлення учнів з народним побутом, історією, етикетом, звичаями, віруваннями, обрядами.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, лінгвокраїнознавча компетентність, країнознавча компетентність, особистісно зорієнтований підхід, вправи: комплексні, аналітико-асоціативні, когнітивно-розвивальні, дослідницькі, комунікативні.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття виникла нова концепція оцінювання національного багатства, до складу якого залучаються не тільки природні ресурси і матеріальне багатство суспільства, створені працею багатьох поколінь, але й інтелектуальні ресурси. У числі головних факторів, що визначають ступінь розвитку країн, називають здатність до прогресивного залучення людей у суспільні процеси, валовий національний продукт, тривалість життя громадян і поряд з цим – розвиток освіти [1, с. 249].

Нагальна потреба в застосуванні на уроках української мови нових підходів і педагогічних технологій, орієнтованих на особистісний розвиток учнів, посилення уваги до функціонального аспекту мовних явищ передбачають цілеспрямоване спостереження за особливостями використання лінгвістичних засобів у регіональному аспекті, характеристику мовних особливостей певної місцевості.

Такий підхід до навчання української мови в початковій школі з використанням елементів лінгвістичного краєзнавства сприятиме соціалізації, формуванню національно-мовної особистості учнів, їхньому патріотичному вихованню. У працях сучасних дослідників зазначено, що методичні рекомендації щодо основних методів, прийомів навчання й виховання особистості засобами лінгвістичного краєзнавства ще недостатньо розроблені. І як наслідок – учні недостатньо обізнані з регіональною лексикою й фразеологією, фонетичними й граматичними особливостями місцевих говорів. Значний інтерес у цьому аспекті становлять топоніми й діалекти Сіверщини як унікальний засіб збереження духовних цінностей краю, оскільки слово є не лише одиницею спілкування між людьми, а й має здатність закріпити багатство змісту, пов'язаного з людським досвідом, самотутністю культурних традицій народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування соціокультурної компетентності передбачає оволодіння школярами знаннями про природні, історичні, суспільні, культурні особливості країни, у якій вони живуть, а також зумовлює глибше розуміння власної духовно-культурної автентичності шляхом усвідомлення традицій світової культури.

Окремі питання становлення соціокультурної компетентності висвітлено в працях В. Гумбольдта, О. Потебні, Ф. Буслаєва, І. Білодіда, І. Франка, В. Виноградова, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Біляєва, М. Вашуленка, О. Савченко, М. Пентиліук та інших.

Як зазначає С. Ніколаєва [2, с. 41], соціокультурна компетентність охоплює країнознавчу та лінгвокраїнознавчу компетенції.

Країнознавча компетентність – це знання учнів про культуру країни, регіону, мова яких вивчається (знання географії, історії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв).

Лінгвокраїнознавча компетентність передбачає володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої (міміка, жести, що супроводжуються висловлюваннями) поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування, тобто сформованість в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, регіону, що дає можливість асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що й носії цієї мови, досягти в такий спосіб повноцінної комунікації.

У педагогічних дослідженнях, присвячених нашій проблемі, велика увага приділяється не тільки розумінню взаємозв'язку розвитку мови і суспільства, але й оволодінню інформацією про безпосередній зв'язок мовного і соціокультурного середовища. У нашому розумінні соціокультурна компетентність передбачає не тільки наявність знань з різних соціальних і культурних сфер, але й здатність і готовність взаємодіяти з іншими людьми в різних сферах життя, спираючись на свій досвід, а також здатність використовувати інформаційні ресурси у своїй діяльності.

Структура більшості моделей соціокультурної компетентності має багато спільного з європейською моделлю. Більшість дослідників (В. Сафонова, Є. Верещагін, В. Костомарова, Г. Томахін, Г. Воробйов, В. Сисоєв, Л. Мацько, О. Семенов, К. Климова та ін.) виділяють такі компоненти [3, с. 48]:

- лінгвокраїнознавчий – знання лексичних одиниць з їхнього національного семантикою та вміння застосовувати їх у ситуаціях міжкультурного спілкування;
- соціально-психологічний – володіння соціокультурно зумовленими сценаріями, національно специфічними моделями поведінки з використанням комунікативної техніки, прийнятої в даній культурі;
- соціолінгвістичний – знання мовних особливостей соціальних верств, представників різних поколінь, суспільних груп, діалектів: мовні стереотипи, ситуативні кліше, комунікативні кліше, формули мовленнєвого етикету, моделі мовленнєвої поведінки;
- культурологічний – знання соціокультурного, історико-культурного, етнокультурного фону та вміння їх використовувати для взаєморозуміння з носіями даної культури.

Деякі дослідники зараховують до складу соціокультурної компетентності «культурну компетентність» (А. Флієр), «інформаційно-комунікативну компетентність» (О. Астаф'єва, О. Захарова) і «міжкультурну компетентність» (О. Садохін).

Учитель повинен визначити позиції, важливі для практичного втілення компетентнісного підходу під час реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови в початкових класах; дібрати вправи і завдання соціокультурної тематики. Продуктивне навчання забезпечує засвоєння знань і вмінь, володіючи якими учень знаходить підґрунтя для свого подальшого життя і розвитку.

Формулювання мети статті. На основі аналізу передового педагогічного досвіду розробити систему вправ і завдань на основі краєзнавчого матеріалу Сіверського регіону для учнів 3–4 класів з метою реалізації соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на зазначені вікові психолого-педагогічні особливості молодших школярів другого вікового мікроперіоду (9–11 років), ми уточнили **зміст соціокультурної лінії** початкового курсу української мови. Зокрема, у 3 класі ця лінія охоплює:

- 1) ознайомлення учнів із походженням назви регіону і його міст; характерними особливостями регіональних символів; місцем розташування на території України рідного села чи міста, його природою, пам'ятними місцями; історичним минулим Сіверщини; відомими

людьми України минулого й сьогодення;

2) читання й інсценування уривків з регіональних казок, легенд, визначення позитивних і негативних персонажів, головної думки казки; відгадування, вивчення і складання загадок; вивчення автентичних дитячих, посівних пісень, колискових, колядок, щедрівок, ознайомлення з особливостями їх уживання; ознайомлення з регіональними прикметами; читання й аналіз місцевих приказок;

3) ознайомлення з формулами мовленнєвого етикету розмовного стилю (місцевими говорами), вивчення правил використання їх з урахуванням віку і статусу особи, з якою відбувається спілкування;

4) засвоєння правил етикетної поведінки в сім'ї, школі, громадських місцях (кінотеатрі, музеї, поліклініці, на шкільному святі), на природі.

У 4 класі зміст соціокультурної лінії передбачає:

1) ознайомлення з історичним минулим Сіверщини, розвитком її найбільших міст; розташуванням Сіверщини в Україні, сусідство з іншими країнами; характерними особливостями історичних символів регіону; місцевими говорами; особливостями регіональних свят, обрядів, оберегів; минулим і сьогоденням рідного краю, його природою, людьми, що прославили рідне місто чи село; історичним минулим регіону; відомими постатями минулого й сьогодення;

2) читання і переказування уривків з регіональних казок, характеристика персонажів, визначення головної думки казки; відгадування, вивчення і складання загадок; вивчення автентичних веснянок, колискових, колядок, щедрівок, посівних пісень та ознайомлення з особливостями їх уживання; вивчення місцевих прикмет; читання та пояснення значення регіональних приказок і прислів'їв;

3) ознайомлення й порівняння із народними найпростіших регіональних формул мовленнєвого етикету; особливостями етикету в родині Чернігівської і Сумської областей; правилами вживання формул мовленнєвого етикету в громадських місцях з урахуванням віку і статусу людей, з якими відбувається спілкування;

4) формування вмінь налагоджувати стосунки в сім'ї (на основі регіонального фольклорного матеріалу); засвоєння правил етикетної поведінки (порівняння з історичними аналогами) у школі, громадських місцях (театрі, на екскурсії, виставці, концерті); виховання культури поведінки на природі, бережливого ставлення до природи регіону.

Особистісно зорієнтований підхід до навчання передбачає суб'єкт-суб'єктну навчальну діяльність учителя й учня, учня з учнями, учня з учнем і активізацію зусиль кожного учня. Тому для нашої методики актуальними є методи, які передбачають взаємодію всіх суб'єктів навчального процесу. Відповідно до організації навчального процесу такими є бесіда, самостійна робота учнів під частковим керівництвом учителя, навчально-пошукова діяльність школярів (колективна, групова і самостійна). Залежно від джерел набутих учнями знань, умінь, навичок, способів діяльності прийнятними для нашої методики вважаємо словесні, наочні, проблемно-пошукові і практичні методи.

У процесі застосування зазначених методів використовується низка *навчальних прийомів*: аналіз змісту тексту, порівняння, зіставлення, слухання та відтворення почутого, конструювання і переконструювання зв'язних висловлювань, ігрові прийоми, словесне малювання тощо.

Соціокультурно спрямоване навчання української мови вимагає урізноманітнення *форм організації навчальної діяльності*. При цьому перевага надається формам, які створюють таку мовленнєву ситуацію, коли кожний учень має можливість висловитись, проявити себе в комунікативному процесі. Найбільш цінними є індивідуальна навчальна діяльність, робота в парах, групах.

Розробляючи систему вправ, ми виходили з того, що вона має бути універсальною і мобільною, має визначатися навчальними цілями уроку і може коригуватися і видозмінюватися. У системі вправ виділено загальну закономірність у послідовності роботи,

яка полягає в тому, що вправи мають структуруватися від сприйняття до продукування мовного матеріалу.

Нагадуємо, що запропонована система вправ являє собою ланцюг труднощів, який учень має подолати сам. Усі запропоновані вправи подані в системі поступового наростання навантаження. Умовно в кожній вправі можна виділити такі рівні: 1) репродуктивний; 2) конструктивний; 3) конструктивно-творчий.

Розроблена система мала на меті розвиток краєзнавчих знань учнів 3–4 класів шляхом використання регіонального краєзнавчого матеріалу. Здобуття краєзнавчих знань і набуття відповідних мовленнєвих умінь відбувається за допомогою *системи вправ і завдань*: комплексних, аналітико-асоціативних, когнітивно-розвивальних, дослідницьких, комунікативних.

Комплексні вправи й завдання розраховані на індивідуальний і груповий пошук учнями найдоцільніших практичних способів розв'язання поставлених завдань.

Аналітико-асоціативні вправи й завдання пов'язані з аналізом текстового матеріалу на лексичному рівні, що спонукає учнів до виявлення емоційно-чуттєвого ставлення до змісту, розвитку асоціативно-образного мислення, творчості школярів, формуванню духовних і естетичних цінностей.

Когнітивно-розвивальні вправи й завдання будувалися на основі текстів з фоновим національним компонентом таким чином, щоб разом з удосконаленням знань, умінь і навичок забезпечити одночасне формування як мовленнєвих, так і когнітивних навичок і вмінь та розвиток відповідних здатностей, мовної картини світу, вербальної пам'яті, соціокультурної компетентності.

Дослідницькі завдання передбачали залучення учнів до творчості шляхом творення й розв'язання проблемних ситуацій, написання міні-проектів, що сприяє активізації й розвитку науково-пошукових і творчих здібностей учнів.

Комунікативні завдання забезпечували залучення учнів до активної комунікативної діяльності, спрямованої на: засвоєння мовних моделей; удосконалення мовленнєво-комунікативних умінь; розвиток комунікативної культури; формування в школярів навичок практичного використання мовленнєвих ресурсів української мови в процесі спілкування.

Наводимо зразки завдань і вправ, що пропонувалися вчителям для роботи.

У 3–4 класі учні продовжують вивчати й практично засвоювати слова ввічливості в мовленні (у створюваних та уявних ситуаціях). На основі виконання запропонованих вправ і завдань до цього розділу, учні мають можливість не тільки вивчати, як правильно запитувати, відповідати під час діалогу, а й ознайомитися з нетрадиційними словами ввічливості, формами звертання, що трапляються в побуті регіону, у народній творчості.

Завдання. Прочитай вислови-привітання, побажання.

Добрий день. З святим днем будьте здорові. Слава Богу Ісусу Христу. Дай, Боже, час добрий. Будьте здорові з тим, що сьогодні. Здорові були та людям милі. Нехай день святиться!

Доброго здоров'я, мир вашому дому! З святом будьте здорові! Дай, Боже, час і пору добру!

Моє вам шануваннячко. Спаси вас, Боже! Здорові будьте! Здоровенькі були!

Склади діалог між двома друзями на будь-яку тему. Одним із друзів можеш бути ти сам. Діалог розпочинається зі слів вітання. У кінці розмови попрощайтеся.

Завдання. Прочитай привітання-побажання.

Наші предки благословляли працю.

Дай, Боже, щоб робилося не псувалося! Дай, Боже, на прожиток! Бог поміч! – Казали Боги, щоб і ви помогли! Дай боже спішно та охотно робити, щоб твої думи були повні як криниця водою, щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом. Пошли тобі, Мати Божа, на все гаразд! Дай, Боже, щоб у вас руки не боліли!

Подібні вправи сприяли розвитку вміння орієнтуватися в ситуації спілкування та

використовувати влучні вислови відповідно до обставин.

Завдання. Прочитай побажання. Про який звичай тут йдеться.

Добрий день, здоровенькі були з Купайлом!

Будьте і ви здорові!

А чи немає у вас сякого-такого, давно застарілого, геть спорожнілого?

У душі не тримаю, а на подвір'ї, може, щось, і завалюлось.

Тоді вимітайте, щоб воно прахом пішло у вогні Купайла.

Хай усе погане й зле пропаде, а гарне й добре зостається й розростається.

Знайди в тексті слова ввічливості (привітання, побажання). А які ще слова ввічливості ти знаєш? Склади і запиши речення (діалог), використовуючи слова ввічливості.

Вправу доцільно використовувати для розвитку в молодших школярів уміння вживати формули мовленнєвого етикету.

Завдання. Прочитай вислови-вибачення.

Вибачте на сім слові. Прошу, простіть на слові. Простіть за слово, що сказав. Не у гнів будь сказано. Простіть, шануючи хліб і честь (хату) вашу! Хай Бог простить, а я прощаю. Бог з вами! Що було, то минуло! Бог з вами, на тім світі віддасте з пиріжками!

Завдання. Прочитай побажання.

Дай, Боже, з роси, з води! Хай тобі Бог дає вік щасливий та довгий!

Нехай Бог дає щастя і здоров'я на многії літа! Хай вам Бог пошле, чого в нього просите! Хай вас Бог підержить на сім світі!

Під час вивчення розділу «Текст» учні ознайомлюються в практичному плані з найголовнішими ознаками тексту: 1) тематична єдність, 2) основна думка, 3) заголовок, 4) зв'язність та основні засоби міжфразового зв'язку, 5) структура і типи текстів.

Завдання. Прочитай текст й скажи, до якого стилю він належать. Добери влучний заголовок.

Писанка – оберіг, символ сонця, життя, його безсмертя, весняного відродження, добра та щастя. На Сіверщині писанка характеризується лаконічністю кольорів і орнаментів. Так само, як вишивка Сіверщини двоколірна, так і писанка – переважно у двох кольорах. Яйця розписувалися воском. Як барвники використовували відвар із лушпиння цибулі, а іноді – відвар із кори дуба, що давав жовтий колір, і зеленку. Найдавніші орнаменти: огірочки, вітряки, ружа, сосонка, маківка, бджілка, безконечник, зірка, грабельки.

А які символи Великодня ти знаєш? Склади коротку розповідь про Великодні традиції, що склалися у твоїй сім'ї.

Завдання. Прочитай текст. Які недоліки є в побудові тексту. Розташуй абзаци в правильному порядку. Постав запитання до кожної частини тексту, склади план.

*Дитинство його проходило серед казкової природи **Придесення**, колоритних постатей, життєвських трагедій і свят своїх земляків. Пізніше цей побачений, почутий, пережитий у дитинстві світ знайде своє втілення у довженківських фільмах, що золотими літерами впишуться у скарбницю світового кіно.*

*Народився Олександр Довженко 10 вересня 1894 року в селянській родині на Чернігівщині, в мальовничому містечку **Сосниця**.*

Історія розсудила по-своєму: належить він тепер вічності як невід'ємна частка могутньої світової культури, як світосайний геній українського народу.

*У Сосниці **Сашко**, як звали його рідні, здобуває початкову освіту. З сімнадцяти років він – студент **Глухівського** учительського інституту, закінчив який у 1914 році. О. Довженко – великий гуманіст, який не мислив себе без людей, своєї діяльності на благо народу без органічного свого єднання з ними, а через них – з самим життям. «Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм», – так говорив про себе **Олександр Петрович Довженко**, помиляючись по суті, можливо, вперше в житті.*

Зверни увагу на виділені слова, поясни, чому ці вони пишуться з великої літери. Склади два речення з виділеними словами.

Кого з відомих земляків ти знаєш?

Завдання. Прочитай текст. До якого стилю він належить

*Останній гетьман України Павло Скоропадський доклав великих зусиль до воскресіння української державності й творення Української держави. Повернення до національних коренів, відновлення всього українського було справою його життя. За сім з половиною місяців гетьманування П. Скоропадський створив перший в історії України Кабінет Міністрів, упорядкував податкову систему, створив Українську армію, заснував Українську академію наук, систему українських середніх шкіл і вищих навчальних закладів, систему національного мистецтва й **народної культури**, Українську національну бібліотеку й Український національний архів.*

Про яку історичну епоху йдеться в тексті?

Склади два речення з виділеними словами.

Випиши іменники у дві колонки: назви істот і назви неістот.

Поясни, чому ці слова пишуться з великої літери.

Зроби висновок, які іменники пишуться з великої літери.

Завдання. Прочитай текст. Подумай, який заголовок більше підходить до нього.

*Кролевець здавна вважається центром поліського ткацького мистецтва. Кролевецькі рушники приваблюють урочистою святковістю, красою і **монументальністю** візерунків, що яскріють червоним кольором на білому тлі. Ткацький промисел у Кролевці був розвинутий ще з часу заснування міста (1601 р.). Видатні майстри виготовляли квітчасті килими, рушники, ткани червоним по білому, **вибійку** із зображенням птахів, квітів, ромбів, восьмикінцевих розеток, медальйонів «журавлі», «дерево життя». У 1863 р. у місті налічувалось 208 ткачів.*

За допомогою тлумачного словника поясни значення виділених слів.

Вправи такого типу сприяють розвитку словникового запасу учнів, творчого мислення.

Оригінальні зразки етнокультури, побуту, народної творчості репрезентують пласт народної лексики. Його формують назви, пов'язані із сільськогосподарськими культурами та знаряддями, рільництвом, лексикою транспорту і комунікації, рослинного і тваринного світу, народними промислами, назвами звичаїв, обрядів, соціально-економічними, медичними термінами тощо.

Особливу увагу потрібно приділяти вправам на усвідомлення змісту **речення**. Для цього відібрати окремі речення або вилучити з тексту, що читається.

Завдання. «Склади речення». Кілька речень поділено навпіл і подано в довільному порядку. Мовчки прочитайте і з'єднайте ці частини. Наприклад:

мірою, міряєш, Якою, віддадуть, такою, і, тобі;

півень, на, І, смітті, господар, своєму.

Відповіді: Якою мірою міряєш, такою і тобі віддадуть.

І півень на своєму смітті господар.

Завдання. Поміняй слова місцями, прочитай і запиши прислів'я.

долоГ імук ан іму.

олишП елоп в сіл.

зеБ алов атах алог.

Визначте (підкресліть) головні члени речення в записаних прислів'ях.

Завдання. Роз'єднай слова, прочитай народні вислови. Поясни, як ти їх розумієш.

Мовреп'яхузявся.

Чутивізногуркотуколіс.

Тихаводаберегиломить.

Бувнаконііпідконем.

Абигрушавписоквпала.

Згадай і зашифруй свій вислів.

Завдання. Прочитай ланцюжок слів на дошці. Відтвори правильний порядок слів:
регіоні живемо ми Сіверському в

Яке слово записано з великої літери і чому? Що таке Сіверщина?

Із сусідом по партії склади діалог з використанням виділених слів.

Завдання такого типу дуже потрібні, бо вони привчають дітей розмірковувати над

змістом того, що читають, розуміти логічні зв'язки між частинами речення.

Завдання. «Доповни речення». Для завдання потрібно добирати такий матеріал, який би допоміг учневі усвідомити побудову та розвиток висловлювання. Розвиваючи в дітей навички передбачувати наступний елемент тексту, учням пропонуються такі вправи:

Ніч у Чернігові була... (темною, довгою, місячною, короткою)

Усі ці вправи направлені на вдосконалення вміння, яке є важливою складовою загального розуміння цілого тексту.

Особливе місце у фольклорі Сіверщини посідають такі художньо-образні явища, як прислів'я і приказки, казки, легенди, загадки, які мають великий виховний вплив на особистість дитини молодшого шкільного віку завдяки своїй особливій формі, емоційності, образності, яскравості, доступності. Вони ознайомлюють дітей з морально-етичними нормами, формують навички культурної поведінки, лаконічно і в доступній формі вчать бути ввічливими, скромними, стриманими, відповідальними, працьовитими, щедрими, шанувати батьків, поважати людей, рідний край. Можна сказати, що в прислів'ях, приказках, легендах, народних іграх, казках зосереджено моральний зразок, вироблений українським народом.

Усна народна творчість збагачує, розвиває словниковий запас дитини, сприяє формуванню мовної особистості, причому вона живить літературу не стільки сюжетами (хоч казкова, міфологічна алегорія часто наявна в художньому творі), скільки усталеними образами, порівняннями, метафорами. В епосі, казці розмовляє все: земля і небо, ліс і море, птахи і звірі. А який же художній твір обходиться без одухотворення природи?

Завдання. Прочитай оповідку і придумай до неї кінцівку.

ДОМОВИЙ. ОКАЗІЯ

Про нечисту силу ще розказати хочу. Біля людей живуть і домові, і лучні, і водяні, і ще там які. Не згадаєш усієї нечисті! Треба ж людині свої невдачі на когось перекласти.

Домові живуть там, де багато сміття і павутиння. Улюблене місце домового – горіще. У кімнату вони ні за що не проберуться: бояться дзеркала. Як себе в дзеркалі побачить – зразу зітхне. Домовий годується павуками й цвіркунами, хоча був випадок, коли він у Чмихала з'їв смажене поросся й перекинув у печі борщ з товчениками. Але знов-таки – це Чмихало говорить, а йому й на половину ніхто не вірить.

Та, що в колодязі розпоряджається, зветься Оказією. Вона з-під зруба визирає. Голова в неї лисяча, а заду немає. Оказія найбільш у дітей шапки з голови скидає, коли вони в колодязь заглядають або починають туди палки кидати. Вона сердита, з рота пухирі у воді пускає. А старі люди бачать витівки дітей та повчають.

Використовуючи тлумачний словник, поясни значення виділених слів.

Про яких міфічних істот розповідь? Знайди в тексті опис нечистої сили. А які прикмети, повір'я про домового ти знаєш? Добери влучний вислів, прислів'я до тексту. Склади коротеньку казку про доброго домового.

У 3–4 класі знання учнів про **слово** розширюються внаслідок практичного використання різних лексем в усному і писемному мовленні та спостереження за їх уживанням у художніх текстах.

Загадка – засіб емоційного впливу на розвиток пізнавальних здібностей учнів. Велику цінність становлять загадки. Вони вчать дітей говорити яскраво, образно, просто. Робота над загадками – це вправа в самостійному розвитку мислення, кмітливості, уяви. Загадки збагачують пам'ять дітей справжніми перлинами рідної мови, їх використовують на різних етапах уроку. Уроки з використанням загадок проходять цікаво і не стомлюють учнів, даючи їм корисні вправи для розуму.

Загадки розвивають кмітливість, інтригують дітей та стимулюють їхню фантазію. Відгадування загадок розвиває вміння зіставляти, порівнювати предмети та явища, поповнює словниковий запас учнів, ознайомлює з лексичним значенням слова, дає багато можливостей для мовленнєвого розвитку дітей, прилучення їх до словесної мовної творчості, збагачує уявлення про навколишній світ. Така робота розвиває в них спостережливість, допитливість,

навчає робити самостійні висновки, збагачує словниковий запас, розвиває вміння правильного вживання слова в реченні. Робота з загадками ведеться під час пояснення нового і закріплення вивченого, самостійної й вибіркової роботи, але в будь-якому випадку загадки впливають на емоційний розвиток пізнавальних здібностей дітей, що позитивно відбивається на їхніх знаннях, уміннях, навичках.

Завдання. Відгадай загадки.

*Прийшли татари, людей забрали, а хата вікном утекла (рибалка, риба, вода, волок).
Під однією стріхою чотири козаки стоять (ніжки столу).*

Бігла по ярочку в однім чобіточку та все каже: Гуц, гуц! (Чавун, макогін).

Густий ліс, чисте поле, дві тополі, два скла, рамбабуля, лепетуля, кома (Волосся, лоб, брови, очі, ніс, язик, рот).

Склади свою загадку з обраним словом.

Знання розмаїття народних загадок дасть можливість учителеві зробити навчання більш цікавим, унесе в нього елементи навчальної гри, підкаже варіанти урізноманітнення прийомів роботи на уроці, допоможе різнобічно розвивати дитяче мовлення, а саме його метафоричність. Оскільки важливим завданням початкової школи є не тільки зберегти в дітей уміння, пов'язані з використанням метафор, але й розвинути їх, створити елементарну теоретичну основу, прищепити бажання використовувати зображені засоби мови в своєму повсякденному мовленні [4, с. 111].

Відомо, що будь-які знання через гру засвоюються у декілька разів швидше, ніж у звичайному навчанні. Гра, як форма роботи, дає змогу легко привернути увагу дітей і тривалий час підтримувати в них інтерес до тих важливих і складних завдань, на яких у звичайних умовах зосередити їхню увагу не завжди вдається.

Народна гра – найважливіший спосіб передачі багатства традиції від одного покоління до іншого. Беручи участь в іграх, діти пізнають не тільки матеріальну, а й духовну культуру народу, переймаються його духом. Ігри Сіверської землі зародилися в далекому минулому, у надрах народного побуту. Навчаючи дітей народних рухливих ігор, сіверяни намагалися не тільки зберегти знання про своє життя, працю, побут, а також покращити фізичні навички дітей. Адже інтерес спонукає дітей отримати якомога більше інформації про рідний край, про свою малу Батьківщину.

Навчально-виховна цінність *народної гри* є в тому, що в ігровій ситуації діти беруть на себе певні ролі і виконують ігрові дії. Це потребує усвідомленого дотримання визначених правил та норм поведінки. У грі формується швидкісна реакція, удосконалюються прийоми мовного впливу на партнера (партнерів). Розкутість спонтанного мовлення зростає від того, що рішення можна «переграти», знайти оптимальний варіант. У грі виникає можливість коригувати, зм'якшувати емоційну напругу групової дії. У результаті в учня, з одного боку, накопичується соціальний досвід, закріплюються певні позитивні форми та способи поведінки, а з іншого – він привчається дотримуватися вимог, які до нього ставляться. Ігри активізують такі якості, як артистичність, емоційність, виразність мовлення, контактність.

Завдання. Прочитай текст-інструкцію до *гри*.

Учасники стають у коло. Один із гравців («Вінок») стає в центр кола заплющує очі, решта учасників промовляють слова до «Вінка» і рухаються по колу, «Вінок» відповідає на запитання. На осатаній фразі, – *«Котру хоч, то підскоч»* – учасник у центрі розплющує очі і кого бачить перед собою, мусить поцілувати й одягти на нього вінок. Той, кого обрали, стає з вінком у коло.

– Вінку! Де бував?	Стук, стук, бринь по сто кіп.
– У Глухові!	– Ти мій Вінку, вибирай же Квітку.
– Що видав на торзі?	Котру хоч, то підскоч (вдягає вінок).
– Камінців купи, грошей сумки.	

За цим зразком складіть інструкцію до іншої відомої тобі гри й запиши її.

Більшість ігор починається з лічилок. Прочитай лічилку. Поясни за допомогою

словника незнайомі слова.

Лічилка

Котилося яблучко, як цебер.

Хто впіймає яблуко – Остер.

Остер молодець, має гарний комірець.

А з ним Гриць і Хведь.

Хто не знає, вийди геть.

Завдання. Прочитай гру-пісню, яку співають у с. Слоут (Глухівський р-н). Спробуй з друзями написати до неї інструкцію.

Та купався Іван

Лічилка

Та купався Іван, та й у воду впав.

Купала на Йвана. Гу-у!

Та купався Клим, та й у воду вплив.

Купала на Йвана. Гу-у!

Та купався Іван, доведеться і нам.

Купала на Йвана. Гу-у!

Та купався Мусій, доведеться усім.

Купала на Йвана. Гу-у!

На калину роса впала, у нас на вулиці Купала.

Підготуй розповідь про традиції святкування Івана Купала, що склалися в твоєму селі (місті).

Для формування соціокультурної компетентності дієво використовувати рольові ігри, у яких дається змістовна соціокультурна інформація: ознайомлення з існуючими традиціями та сторонами побутової, організаційної, управлінської культури регіону. І чим ширше і різнобічніше інформовані учасники гри про ці сторони життя носіїв мови, тим ефективніше мовленнєве спілкування.

Ігри спонукають дітей змалку міркувати самостійно, використовувати свою кмітливість, уміння уявити ситуацію і нестандартно її розв'язати.

Висновки. Робота вчителя початкових класів у рамках краєзнавчого спрямованої мовної освіти передбачає: застосування соціокультурного підходу для поглибленого вивчення творів фольклору, розширення знань з історії заселення Сіверської землі, етнічного костюма, особливостей життя, географії, деталей побуту, ремесел, обрядів тощо; роботу в групах та рольові ігри; можливість вибору матеріалу; індивідуально-диференційований, компетентнісний підхід до навчання; вироблення умінь давати самостійну естетичну оцінку фольклорному твору; проектну роботу.

Таким чином, проведення лінгвокраєзнавчої роботи в системі початкової мовної освіти націлене на розвиток інтересу до своєї «малої» Батьківщини і до країни, частиною якої вона є, на формування найважливіших мовних умінь і навичок на місцевому мовному матеріалі, на формування соціокультурної компетентності, що дає змогу впливати на інтелектуальну, емоційну, практично-діяльнісну сфери особистості дитини.

Будь-які зміни в системі навчання й виховання дитини повинні бути виважені та методично обґрунтовані. Тому, поступово, систематично, методично вплітаючи елементи регіонального краєзнавства в навчально-виховний процес, застосовуючи новітні педагогічні технології, учитель не тільки розкриває особливості менталітету народу певного регіону, а й на цій основі виховує національно зорієнтовану, соціально адаптовану мовну особистість, носія національної культури.

Список використаних джерел та літератури

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. – [вид. 2-е, випр. і перероб.] / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
3. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности : дисс. ... д-ра пед. наук / В. В. Сафонова. – М., 1992. – 528 с.
4. Мільченко Г. В. Загадки як засіб розвитку мислення першокласників / Г. В. Мільченко // Початкова школа. – 2007. – № 8. – С. 111.

Ольга Александровна Вишник,

кандидат педагогических наук,
старший преподаватель
кафедры теории и методики начального обучения
Глуховского национального педагогического
университета имени Александра Довженко,
e-mail: ooshramko@gmail.com

СОЦИОКУЛЬТУРНО НАПРАВЛЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ СРЕДСТВАМИ РЕГИОНАЛЬНОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

В статье рассматривается актуальность проблемы использования Северского краеведческого материала как средства формирования социокультурной компетентности младших школьников. Разработана система упражнений и заданий для учащихся 3-4 классов на основе регионального краеведческого материала Северицины, которую учитель начальных классов может использовать для иллюстрации и конкретизации, закрепления и углубления основного программного материала, для ознакомления учеников с народным бытом, историей, этикетом, обычаями, верованиями, обрядами.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, лингвострановедческая компетентность, страноведческая компетентность, личностно ориентированный подход, упражнения: комплексные, аналитико-ассоциативные, когнитивно-развивающие, исследовательские, коммуникативные.

Olha Vyshnyk,

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.),
senior teacher of Primary Education Theory
and Methods Department of
Oleksandr Dovzhenko
Hlukhiv National Pedagogical University,
e-mail: ooshramko@gmail.com

SOCIOCULTURALLY ORIENTED TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE TO PRIMARY SCHOOL PUPILS BY MEANS OF NATIONAL REGIONAL MATERIAL

***Introduction.** The urgent necessity in applying new approaches and pedagogical technologies aimed at personal pupil's developing at the lessons of Ukrainian, in increasing attention to the functional aspect of language phenomena involves purposeful monitoring the peculiarities of using linguistic means in regional aspect, the characteristic of linguistic features of certain areas.*

Such approach to teaching the Ukrainian language at primary school using elements of linguistic local history promotes socialization, forming national language personality of pupils, their patriotic education. In the works of contemporary researchers it was noted that guidelines on basic techniques, teaching methods of a person by means of linguistic local history is not enough developed. As a result, pupils are not sufficiently aware of the regional vocabulary and phraseology, phonetic and grammatical peculiarities of local dialects. Sivershchyna place names (toponyms) and dialects as a unique means of preserving the spiritual values of the region are of considerable interest in this aspect, since a word is not only a unit of communication between people, but it also has the possibility to consolidate the wealth of content associated with human experience, the identity of cultural people's traditions.

Forming socio-cultural competence involves mastering pupils' knowledge about the natural, historical, social and cultural characteristics of the country where they live, and causes deeper understanding of their own spiritual and cultural identity through awareness of traditions of world culture.

A teacher should determine the positions that are important for practical implementation of competence approach during the realizing socio-cultural content line at the lessons of Ukrainian at

primary school; find out the exercises and tasks of social and cultural issues.

The analysis of the current state of regional and local history direction of primary school educational process in Siversky region and insufficient pedagogical researching problem of using regional local history material as a means of pupils' socializing in the process of their language education led to the choice of the article purpose.

***The purpose** of the article is to develop the system of exercises and tasks based on local history material of Siversky region for pupils of the 3-d – 4-th forms with the aim to implement socio-cultural content line to primary language education.*

***Research methods.** Methodological conceptual basis for the study was philosophical, ethical and psychological principles about dialectical unity of general human and national moral and spiritual values in personal development; epistemology, that enables to examine the laws of human development in the context of the relationships between language and national culture, language importance in intercultural communication; the idea of linguistic and cultural approach in education; the principles of interaction between theory and practice, activity, development, determinism, the unity of consciousness and activity.*

The following methods were used during the study:

1) theoretical – analysis and synthesis of linguistic, psychological and pedagogical literature, teaching archival sources; theoretical understanding of primary school teachers' methodical experience in Siversky region for determining the kind of work in using speech local history material on the lessons of Ukrainian as a means of forming pupils' local history knowledge and skills; analysis of state curriculums, school programs and textbooks on the Ukrainian language for the 3-d – 4-th forms to determine the source of research data; developing the system of exercises and tasks to implement socio-cultural content line;

2) empirical: observing the Ukrainian lessons of primary school teachers in Sivershchyna; interviews with teachers, parents; questioning and testing pupils to determine the level of formation of pupils' local history knowledge and skills during the studying regional and local history speech material.

The importance of getting knowledge of the regional local history material for modern person, especially a child, is values nucleus of national culture, because the spiritual principles of life, moral and ethical code, productive experience of ritual activities related to work, family life, the origin of the names are combined and found implementation in art images, language system, genre determination of phenomena, that reveal not only many secrets of settling historical geography, reflecting the development of arts and crafts, giving the information about a lot of historical issues, but also point to belonging the settlement to founders or owners; ancestral, tribal or ethnic characteristics of the first inhabitants.

A teacher should determine items that are important for practical implementation of competence approach in the process of the implementation of socio-cultural content line during Ukrainian lessons at primary school; pick exercises and tasks of social and cultural issues.

***Results.** Developing the system of exercises, we consider the fact that it must be universal and mobile, must be defined with educational aims of the lesson and can be modified and corrected. General regularity in the sequence of actions which is that the exercises should be structured from perception to producing speech material is highlighted in the system of exercises.*

We remind that the proposed system of exercises is a chain of problems that a pupil has to overcome by himself. All the offered exercises are given in gradually increasing system. Conventionally, each exercise has the following levels: 1) reproductive; 2) constructive; 3) constructive and creative.

The offered system was designed to develop the 3-4-th forms pupils' knowledge of regional local history by using the regional local history material. Educational process is also aimed at overcoming the mistakes and deficiencies of local history knowledge. Primary school teacher's work within the regionally directed language education includes: implementing socio-cultural approach for in-depth studying folklore works, increasing the knowledge on the history of the settling Siversk

land, the ethnic costume, the features of life, geography, life parts, crafts, ceremonies etc.; group work and role-playing games; the choice of material; individually differentiated, competence approach to teaching; developing the skills to give an independent aesthetic assessment of folklore work; project work.

Specificity of socio-cultural material, including the elements of regional folklore, songs, children's poetry, etc. creates real prerequisites for the implementation of the ideas of socialization, humanitarization, humanization, integration of educational process.

Originality. *The scientific novelty of the research is the fact that for the first time the idea of using regional local history material as a component means of the implementing socio-cultural content line at primary language education was explored and realized in terms of Siversky region; the content of local history material for forming primary school pupils' national consciousness in the process of teaching the Ukrainian language was chosen and improved; the system of exercises and tasks to using local history material of Sivershchyna in the process of implementing socio-cultural content line at primary language education was theoretically grounded and developed; the typology of exercises and tasks that ensure the efficiency of forming primary school pupils' socio-cultural competence during Ukrainian lessons was further developed.*

Conclusion. *Socio-culturally directed teaching the Ukrainian language needs diversifying forms of educational process. The forms that create such a speech situation where all the pupils have the opportunity to speak, to express their view in the communication process are preferred. The most important are self study and individual educational activities, work in pairs and groups.*

Thus, linguistic local history work in the system of primary language education aimed at developing interest in the homeland and in the whole country, a part of which it is, in the forming the most important language skills on the local language material, in forming socio-cultural competence, which can affect intellectual, emotional, practical and activity areas of a child personality.

Any changes in the education system should be informed, justified and methodically proved. So, gradually, systematically, methodically adding elements of regional local history into the educational process, using modern educational technologies, a teacher not only reveals the features of people mentality in a particular region, but also brings up nationally oriented, socially adapted linguistic identity, a carrier of national culture on such basis.

The offered system of exercises and tasks can be used by primary school teachers in Siversky region for the effective implementation of the socio-cultural content line at the Ukrainian language lessons. Research materials can be used by methodic teachers in the primary school training teachers system at the comprehensive educational establishments in Sivershchyna during the Ukrainian language teaching.

The article deals with the only part of the task, the rest of them will be offered in the next issue of the Bulletin.

Key words: *socio-cultural competence, linguistic country study competence, country study competence, personality oriented approach, exercises: complex, analytical and associative, cognitive and developmental, research, communication.*

References

1. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y prychynakh bohatstva narodov / A. Smyt. – M.: Sotsak·hiz, 1962. – 684 s.
2. Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednikh navchal'nykh zakladakh: pidruchnyk. – [vyd. 2-e, vypr. i pererob.]. / kol. avtoriv pid kerivn. S.Yu. Nikolayevoyi. – K. : Lenvit, 2002. – 328 s.
3. Safonova V.V. Sotsyokul'turnyy podkhod k obuchenyyu ynostrannomu yazyku kak spetsyal'nosty : Dyss. ... d-ra ped.nauk. – M., 1992. – 528 s.
4. Mil'chenko H. V. Zahadky yak zasib rozvytku myslennya pershoklasnykiv / H. V. Mil'chenko // Pochatkova shkola. – 2007. – #8. – S. 111.

Отримано редакцією 29.05.2017 р.